

Денис Лукіянович (Львів)

ІДЕОЛОГІЧНЕ НАСВІТЛЕННЯ ШЕВЧЕНКА В НОВІШИХ ДОСЛІДНИКІВ.

Визначний Шевченкознавець проф. Ол. Дорошкевич назвав Шевченка — вічним. Марксівському вченому, що вважає поетів за продукт доби, важко було написати, що Шевченко — геніяльний поет. А в цьому то і справа, бо талановитий, чи й визначний письменник переходить до історії літератури, й тільки винятково в ряди-годи займаються ним наступні покоління. Але над геніяльним поетом працюють покоління і століття (досліди над Данте, Шекспіром, Goethephilologie). „Нехай і як вірно зрозуміє Пушкіна одна доба, то і для наступних завжди залишиться чимало сказати про нього, а проте нікотра з них не вичерпає всього” (слова Вісаріона Белінського, 1840. рр.). Подібну думку висказав проф. Вітковські про Йогана Гете, а про Шевченка пише М. Грушевський („Україна”, 1925, I. кн.): „Творчість Шевченка не закінчила своєї еволюції з його смертю так, як його приймає українське громадянство, що безнастанно еволюціонує”.

Оцінка Шевченка насправді еволюціонує від 1840. рр. XIX століття. Українофіли, що мали дві рідні мови, переняли погляд на Шевченка як простонароднього поета. Куліш („Чого стоїть Шевченко як поет народній”) признався до цього погляду аж надто красномовно. Просто, але досадно визнав його Костомаров: „Народ наче обрав Шевченка співати замість себе” („Воспоминанія о двухъ малярахъ”). Ця думка (простонародности) покутувала в галицьких компіляторів, а з підручників шкільних просочувалась у мізки мбоді ще й тоді, коли вже Вартовий-Грінченко в „Листах із Наддніпрянської України”, друкованих у чернівецькій „Буковині”, поставив націю як нову ідею української літератури, Шевченка проголосив національним поетом-пророком (1892. р.).

До речі буде відмітити, що сьогочасні московські большевики не відкотилися далеко від старих обєднаних, вони українські духові течії 1840. рр. уважають за вияви „русского социализма”,

Шевченка ж розглядають у курсі російської літератури. *Залужний* у Шевченківському Збірнику Губнаросвіти за 1920. рік у статті „Т. Г. Шевченко — крестьянский поэт” мотивує цю „крестьянскость” дуже дотепно: Шевченко, мовляв, часто вживає слів „телята, поле, чабан, худоба, кат, раб, отара, робота, каторга...”

Але ж Шевченко, геніальний мистець, був і насправді великим мужем, бо здолав відвернути хід історії своєї нації, тому оцінки його ніяк не змістиш у рамки чисто літературної критики, а ще він і мученик за ідею — це зродило Шевченків культ, яким тішаться не всі великі творчі постаті в поході людства, а тільки ті, що дали нації нову релігію. Та саме в цьому культі, як і в політичних елементах поетової творчості, притаїлися поважні ускладнення: розгляд мистецьких цінностей поета зійшов на дочіпку до його життєпису і т. зв. „значіння Шевченка”, а всі політичні партії послуговувались імям поета у своїх суто політичних інтересах. Особливо ж після останньої війни та революції рознуздалась на цьому тлі кровожадна клясова боротьба за Шевченка¹). Це ж визвольні війни приблизили нас до джерел Шевченкового надхнення, на всіх землях ми пережили те, що було його мрією та метою його пісні. Воєнні події навчили нас розуміти його слово, і це є той духовий чинник, що створив новий підхід до Шевченка-державника, Шевченкові ж портрети на військових та державних прапорах і установах, колосальний зріст тиражу його писань²) вимовно потверджують близький безпосередній звязок між поновою українською державністю і Шевченком. А революції, що крізь її пожежі й дими пробилась українська держава, північний сусід надав і космополітичний і соціальний характер. Цим засобом він розпалив братню міжусобицю, в якій здобути душу громадянина через Шевченка намагались і національні державники і червоні, замасковані „космополіти”.

Тому така повідь многолюдних мітингів і брошур про Шевченка. За яскравий зразок такої агітки хай послужить декілька публікацій. *Мик. Шаповал* на вступі своєї брошури „Шевченко і самостійна Україна” прирівняв поета навіть до Христа, дарма що далі утратив із ока це порівняння. Вага брошури в катехизмі: Чого треба Україні? — Своєї хати. Хто винен, що її нема? — Богдан (?), зрад-

¹) „Добити націоналізм і на ділянці Шевченкознавства” — ось вам заголовок брошури Шаблювського, одного з редакторів монументального видання Шевченкових поезій У. А. Н.

²) Статистика В. Дорошенка (Бібліографія Шевченкових творів, Львів, 1938, ст. 329) виказує в п'ятьох річницях вищу цифру, ніж чверть мільона, в одному — півмільонову.

ники, перевертні, громадські мерці і сліпці. Хто ворог України? — Московщина. Що треба робити? — Визволятися з ярма. Якими засобами? — Збройне повстання, ненависть до ворога, треба вміти жертвувати всім: собою, душею, Богом, людьми, взагалі всім. У чому виявляється своя хата? — В словах: Самостійна Україна... А закінчує автор свої міркування ось як: „Коли б Шевченко був живий, ви побачили б його в ряді активних борців, у вільних козаках, чи січових стрільцях”.

У дечому з одного вийшов, але в головному розійшовся з Шаповалом *Любченко*, автор статті „Червоний Христос”, надрукованої у збірці київської губнаросвіти п. з. „Пам'яті Т. Шевченка” (1920). *Любченко* називає Шевченка Христом соціалізму, що не відає кесареві кесарево і не вчить покори, а взиває до боротьби. Пророцтва Червоного Христа сповнились, мовляв, у революції.

Як pendant Шаповалові випустив 1922. року Ц. К. харківського комсомолу невіддану й дуже неграмотну брошуру „Т. Шевченко” з ось яким висловком: Шевченко, мовляв, дитина працівого народу, а не міщанський або поміщицький, чи куркульський синок; для українського незаможника він був першим головою комнезамів (комуністів-незаможників)...

У поважному тоні витримав *Ол. Тисовський* свій метелик: „Ідея самостійності України” (Станіславів, 1921), спертий на інтерпретацію Шевченкового „Заповіту”, але й він відповідав виключно потребі годиви.

*

Публіцистичні брошури, що виринали назустріч духовим потребам прискореного темпа життя, попередили поважні публікації. Само по собі так завжди буває, а в 1920-тих роках іще вносила ускладнення агресивність революції й Москви, що закріплювала свою владу на роздвоєній У. С. С. Р. засобами царської Росії, і вже в 1922. році висказалася проти Шевченкового культу. У. А. Н. може вірила, що залишиться осторонь великого натиску на Шевченкознавство. Тимто й *С. Єфремов* виготовив монументальне видання Шевченкового „Журналу” (Щоденних Записок) і Листування, до спілки ж із *М. Новицьким* випустив найпоправніше до того часу (1927) популярне видання Шевченкових поезій. *Б. Навроцький* видав поважну, обемисту (398 сторінок) студію про поему „Гайдамаки”, але обмежився до джерел, стилю і композиції поеми. *П. Тиховський* заглиблювався в Шевченкову текстологію та розглядав його менші поеми (на тему морських походів). *П. Филипович* помагав Єфремову коментувати „Журнал”, крім статті про вплив романтизму на Шевченка, написав кілька вступних статей до його

поем, що появились окремими випусками (м. і., до „Марії” й „Єретика”). Ол. Дорошкевич реєстрував огляд Шевченкознавства, писав про Шевченкову Лікери й кілька статей про революційні впливи на Шевченка.

На У. С. С. Р. не переводились „чистки” й арешти, отож не легко було зважитись позитивно насвітлити Шевченкову ідеологію. Вийняток становив академік А. Багрій. Його монографія „Т. Г. Шевченко” це — переріб московської, для москалів написаної студії „Шевченко в літературній обстановке”. Марксієвського підходу в ній нема, бо вона була раніше написана, ніж цей підхід запанував. Але Шевченка автор поставив нарівні з другорядними російськими поетами — „er hat ihn um den Kopf kürzer gemacht”. Дотого ж Багрій написав ніби марксієвську передмову, й так хитро, під модерною парасолькою, пустив у світ стару креноліну.

Шевченкознавці мали тільки загальну вказівку в Леніна, який підніс у Шевченка революційні та класові мотиви — мовляв, Чернишевський уже свого часу вияснив був, що Шевченкові громи на панів торкаються й українських, не тільки чужих панів. Від прислужників влади Шевченкознавці посередно діставали вказівки, що, мовляв, Шевченкові жиди були не національними, а соціальними ворогами України; правда, Шевченко виступав проти Москви, але борони Боже — розтягати це на сьогочасність, бо царська Москва була тюрмою, а червона — раєм народів; не треба було Шевченкознавцям забувати, що українська література починається від Шевченка — перед ним непутнє писали пани, вороги народу; варто було їм рахуватися з думкою Затонського: змиваючи з Шевченка ліберальні й націоналістичні фальші, ми, мовляв, матимемо перед собою „нашого” Шевченка, що запротестував проти фєвдальної Росії Миколи I. на те, щоб повести „громаду в сїраках” не взад, до минулого, а вперед, до соціалізму... Поквапився і щирий-одвертий Скрипник („Про одне непорозуміння”), але за свою тезу, мовляв, „Шевченко з його соціологією може стати нашим прапором, на якому загострюємо свою соціалістичну політику” йому незабаром довелося спокутувати...

Помалу-малу, під авспіціями наркомів та комсомолів ялось виробляло собі і промощувало дорогу поняття Шевченка не національного поета й державника, а — кріпацького бунтаря.

Покищо уряд офіційно затвердив Шевченкознавцям тільки методу дослідів, коли (в 1927. р.), після довгих торгів, признав статут окремого „Інституту Шевченка” в Харкові з постановою розглядів та помічень над Шевченком „із точки дослідів з погляду матеріалістичного розуміння історичних явищ та процесів”. Але

публікації Інституту, головню ж праці у двох річниках офіційного органу „Шевченко” доказують, що їх автори вже присвоювали собі або і присвоїли поняття „класового” Шевченкознавства³⁾.

Нічого казати, що указ про обовязкову методу праці, відбираючи свободу наукових дослідів, руйнує їх основу, але до речі буде пригадати, що вже Драгоманов (Шевченко, українофіли і соціалізм, Женева, 1879) розглядав Шевченкову творчість методою, близькою до історично-матеріалістичної, й дійшов до фатально негативного висновку, мовляв: „Кобзар, це зерно, яке пролежало в морі і не послужило в свій час, коли було свіже, а тепер уже й мало навіщо годиться”.

Історично-матеріалістичний підхід до Шевченка, відкидаючи тезу, наче б то великі мужі формували історію, приймаючи, що самі вони є тільки твором доби, в якій живуть і діють, вимагав усебічного й докладного вивчення соціально-економічної структури Шевченкової доби. Єдино це вивчення дає ключ до соціологічного змісту Шевченкових творів, а тільки зміст творів, не їх мистецька форма рішає, щó в Шевченкових творах є важне, в чому відбивається поетова доба, щó з його поезій придається до сформування класової свідомости пролетаріату.

Розглядаючи Шевченкову добу, дослідники аж на основі архівних матеріалів (судових та адміністраційних актів) списали історію Моринців і Керелівки (Шевченкове) і всіх сіл, де Шевченко провів ранню молодість; подбали за регіональні праці про землі й місця, де побував поет на своїх подорожах. Таку саму пильну увагу звернули вони на його знайомих, що серед них він жив, повертався, працював і вчився фахово, чи принагідно, набираючись освіти, формуючи свій світогляд: життєвий, мистецький і суспільно-громадянський. Сюди належать спомини (їх було дуже мало): про петербурзьких знайомих, про Кирило-Методіївців (між ними виинятково талановито написана стаття *М. Грушевського* „Соціально-традиційні підстави Кулішевої творчости”); належать сюди (Дорошкевичеві) праці про впливи на Шевченка декабристів, фурієристів, Герцена; безвиглядні студії над гуртком поміщиків „мочимордів”.

Передати висліди цих студій можна б тільки в окремій статті, а перелічити самі заголовки та авторів — річ безцільна. Інша справа, що чимало цих дуже детальних студій виходить поза межі Шевченкознавства. Це вже досліді суспільно-історичного розвитку села й інтелігенції в першій половині XIX. стол., і правильно

³⁾ пор. статтейку П. Б. о г о у відділі „Огляди”, п. з. „Два збірники »Інституту Тараса Шевченка«”.

Шевченкознавці повинні б зачернути такі відомості вже готовими з інших ділянок. Також не стрічалось спершу статей із т. зв. формального Шевченкознавства, яким марксістські дослідники, доцінюючи для соціологічного усвідомлення поетичної творчості тільки зміст — нехтували. *Enfant terrible Коряк*, що культ Шевченка зводив до збирання поетових чобіт і каламарів, знав і тут щось сказати, мовляв, „пацюки (щурі) хай порпаються в текстах...”. Згодом Шевченкознавці закинули свій раніший погляд, простудіювали Шевченкову поезику пильно, і ми маємо їх досліди над жанром, композицією, стилем, ритмікою і — хоч небагато — над мовою⁴).

Окремо треба зазначити зусилля знаменитого текстолога *Дорошкевича*, що виправив помилки видання Єфремова - Новицького. Працюючи в дусі панівної в С. С. С. Р. теорії, він вклав — очевидно успішно — багато мозольної праці в добір тексту „із соціологічного погляду кращого”, при чому пильно усував здогадні впливи зненавидженого більшовиками „панка, кармазина” Кудіша. Чи не під впливом *Дорошкевича* згодом і *Айзеншток* (пор. „Литературное Наследство Т. Г. Шевченко”, 1935) дорадив добирати варіанти „класово значимі”, тобто ближчі класовій ідеології?

*

Не рахуючи монографії А. Багрія й менших передмов до Шевченкових „Кобзарів”, три дослідники охопили цілість поетової творчості із соціологічного погляду.

А. Річицький у студії „Шевченко на тлі епохи” (1923 і 1925) сягнув аж до історії України, щоб відтворити Шевченкову добу. Він дуже докладно характеризує соціальну верству, що з неї вийшов поет, бо, на думку Річицького, Шевченко ніколи не сягнув поза круг мужицької філософії (?), а, додумавшись до ідеології передпролетаріату, попав у євангельський християнізм із братолюб'єм та спільним майном (ремінісценція оцінки Драгоманова!). Шевченкова поетична творчість пройшла, мовляв, еволюцію від національної романтики до соціальної революції, а напрям цієї творчості дала — класова основа. Соціалістом у сучасному значінні поет, мовляв, не був, але боровся за визволення передпролетаріату, тобто тієї суспільної верстви, що з розвитком капіталізму видала з себе теперішній пролетаріат. У панцизніано-добуржоазному суспільстві не було ґрунту, щоб Шевченкові думки набрали сьогочасного комуністичного характеру, але поет, мовляв, наче прочував у майбутні комуністичні ідеї:

⁴) див. ст. 42, помітка 2. Ред.

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі...

Соціально-історичне значіння Шевченка, на погляд Річицького, в тому, що він ішов уселюдським шляхом боротьби, наміченим маяками: Спартак, Мюнцер, Бабеф, Маркс, Ленін, а цей шлях, мовляв, веде до комуністичного суспільства. Студія Річицького (коли не рахувати праці Драгоманова із соціалістично-народницьким підходом) це — перша і, як досі, єдина марксівська монографія про Шевченка, написана на основі аналізу його поетичних та прозових творів. Автор старався науково обґрунтувати погляд на Шевченка — класового поета. Та й поза літературою, в самому тільки розвитку суспільного руху, вага Шевченка, мовляв, така велика, що обминути його творчість, значить — виректися впливу на селянські маси.

Хто прочитав Річицького, нічим не прогрішиться, коли не прочитає *Корякової* „Боротьби за Шевченка“, на яку склалося тринадцять популярних статей різко полемічного, інколи — простакуватого стилю. Протилежних Річицькому тез у Коряка немає. В нього Шевченко, очевидячки, класовий поет передпролетаріату. В першому виданні своїх публіцистичних статей Коряк не вживає цих висловів, але ж називає Шевченка революціонером і великим пророком пролетаріату; Шевченко, каже, мав природну класову свідомість, а пророчив нове, невідоме йому життя. У другому, доповненому виданні він Шевченкових „парубків“ називає вже передпролетаріатом, що став сьогочасним пролетаріатом у буржуазному суспільстві. Шевченко — пише Коряк — подав марксистам руку понад голови поколінь. Шевченків „гріх молодости“, національний романтизм, він приписує Міцкевичевим впливам: мовляв, Міцкевич потанув у шляхетській державності, а Шевченко захопився гетьманщиною, але ж, суспільно освідомлений, поет картав гетьманів нарівні з усіма гнобителями народу. Шевченкову класовість доказує, мовляв, не тільки зміст його творів, але теж факт, що він писав по-російськи... Хто не хоче бачити в цьому єднання з нижчими всіх націй, мусів би назвати Шевченка общеросом.

До речі: Костомаров називає Шевченка українським поетом щодо форми й мовою, а як виразника народного чуття — „поетом общерусским“!

Але ж настав і такий час, коли до Шевченкознавців промовив Сталін — *Roma locuta*, отже боротьба за Шевченка повинна скін-

читися. Уряд С. С. С. Р. рішився відкрито та явно взяти цю боротьбу в основу розбудови советської культури на Україні, втягаючи її в круг реалізації „п'ятилетки”. Ото ж під кінець 1933. р. листопадовий пленум Ц. К. К. П. (б) У. ствердив „саботаж” і „контрреволюцію” не тільки Єфремова, Дорошкевича, Скрипника, Загула, Бажана, але навіть — Річицького і... Коряка. Тому У. А. Н. та Інститут Шевченка він обсадив своїми людьми, що мали геть змити з поета т. зв. „націоналістичну брехню”. У грудні того самого року Наркомос вирішив: „Правильне большевицьке наświetлювання Шевченка повинно поставити його творчість на службу пролетарській диктатурі, винищувачню капіталістичних елементів, перемозі соціалізму”, отже — треба винищувати всіх, хто хотів би збудити недовіря до советської влади, або поставити трудящі українські маси проти інших націй, що входять у склад С. С. С. Р. Після цього Інститут Шевченка й У. А. Н. прийняли чотири точки Постишева, поставлені на XII. зїзді К. П. (б) У., що вимагають боротьби з „великодержавним українським шовінізмом” і *назначають Інституту завдання виховувати широкі маси в дусі пролетарської ідеології.*

Ці три укази Сталіно-Постишевщини, що від 1934. року заступили маркєвську методу, треба вважати за рівнозначні з ліквідацією наукового Шевченкознавства. І дивно, що тоді нікому не прийшло на думку запитати, чи поняття класового поета передпролетаріяту насправді літературна категорія, засобами літературної критики просліджена? Без постороннього впливу та натиску? І чому Пушкіна можна шанувати, не шукаючи його класовості? Чому Пушкінський Дом (аналогічний Інституту Шевченка) не має ширити пролетарську ідеологію?

Не зашкодило б, щоб наші маркєсти прочитали собі статтю Леніна „О національній гордості великороссовъ” („Соціально-демократ”, ч. 35., за 1914. р.)!

*

З черги треба розглянути праці, написані на сталінсько-постишевську рецепту. В 1934. році А. Хвиля і Шабліовський зрадували „Поезію” Шевченка⁵⁾, до якої Хвиля написав довгу передмову п. з. „Великий демократ”.

В основі проводить Хвиля тезу Річицького та Коряка про Шевченка — класового поета передпролетаріяту, але й відмежовує його від соціалізму й комунізму, називаючи поета — буржуазним демократом. Тільки ж, мовляв, цьому демократові належить честь як передовому революціонерові, дарма що він мріяв не більше, як

⁵⁾ пор. рецензію В. Дорошенка у відділі „Рецензії”.

про... українського Вашингтона, тобто буржуазну революцію. Дуже виразно Хвиля оберігався поставити Шевченка на педесталь соціалізму-ленінізму і т. д.; тут Маркс-Ленін-Сталін, а не Шевченко — навчає Хвиля.

Цю свою статтю Хвиля розбовтав їддю, приперчив непристойною корчемною лайкою, вона виросла до розмірів 124 сторінок 4^о і ввійшла як передмова до ювілейного видання У. А. Н. 1-го тому Шевченкових поезій п. з. „Повне зібрання творів, том I.“. Ото ж і світовий скандал — у монументальному виданні У. А. Н., яке кожний українець захоче хоч би оглянути, фурія Хвилі дико накинулася на всіх видніших українців, від Куліша та Костомарова починаючи, автор ошельмував непричасних до Шевченка людей (Петлюру, міністрів У. Н. Р. і т. д.) сороміцькими словами. Зате ж стаття кінчиться заявою, що, мовляв, Україна є „невід'ємною складовою частиною“ С. С. С. Р., і має „історичні досягнення в братському єднанні“ з Москвою; під переможними прапорами Леніна-Сталіна, мовляв, „ми розтрощимо всіх царів, панів, попів, поліцаїв та їх слуг“...

Вражіння молодого яструба, запертого у клітку канонів Ц. К. К. П. (б.) У. робить Ю. Йосипчук у довшій статті (55 сторінок) п. з. „Поема селянського повстання“, що, обік статті Гуслистого „Селянські повстання на Україні і «Гайдамаки»“, становить передмову до поеми „Гайдамаки“, виданої У. А. Н. та Інститутом Шевченка в 1935. р.

Йосипчук, як постійний працівник Інституту, поруч інших помагав Затонському, Хвилі та Шабліовському редагувати I. том академічного видання Шевченкових поезій. Його стаття про поему „Гайдамаки“ наче доповняє монографію Навроцького. Дарма, що вже Гуслистий вияснив історично-соціальну підставу поеми, Йосипчук теж розписується про неї, не забуваючи ...про Постишевщину. В літературних помітках ставиться до поеми критично, хоч і не так, як свого часу (під посереднім впливом Драгоманова) Ів. Франко у „Світі“ з 1881. року. Основа поеми для Йосипчука — селянсько-клясова, русій розвитку дії — процес розгортання клясової боротьби; недостача поеми в тому, що поет не повів виразно соціальної різниці між бідними гайдамаками й козацькими старшинами, бо ці... бажали використати повстання у своїх приватних і клясових цілях; не зазначив, мовляв, Шевченко того, що жид був тільки соціальним ворогом гайдамаків; іншу хибу поеми бачить у тому, що вся сила її — в соціальній помсті, а поет дочіпав до неї вияви націоналізму; при відсутності осіб, на яких зосереджувалася б акція, головним героєм поеми є — селянсько-повстанча маса.

Не обійшлося у Йосипчука без лайки на націоналістично-буржуазних критиків, головню — Навроцького. Але він полемізує з ним деколи й річево, головню на тему композиції. Йосипчук не хоче бачити в поемі новелістичного сюжету (кохання), поруч історичного, бо основною постановою поеми є, мовляв — поетизація селянської революції, але в Постишевський режим у Шевченкознавстві він уже вдумався. Для нього Шевченко такий собі поет, що не вмів виразно підкреслити класової різниці між особами поеми — та й тільки!

На закінчення не можна поминути московської статті *Айзенштока* в журналі „Литературное Наследство”. Автор її, до спілки з проф. Плеваком, зредагував був (1925. р.) перше поправне видання Шевченкових поезій, своїми статтями причинився до організації Шевченкознавства та й сам був постійним працівником Інституту Шевченка й навіть секретарем. У часі Постишевського розгрому найшовся в Москві, де, каючись, почав змивати з себе „вавилонську вежу націоналістичної забріханости”, обвинувачуючи всіх, від старих українофілів почавши, на собі самім кінчаючи. Ось, н. пр., Єфремову вичитує за те, що за багато коментарів додав до „Журналу” й „Листування”, а зате ніби вмисне відсував видання поезій, хоч, мовляв, пролетар саме їх вижидав⁶⁾. Щодо Річицького, то він, мовляв, подав Шевченкові твори як засіб, щоб опанувати українські маси, дарма що Шевченко був поет, а не вожд, і це — пониження для марксо-ленінізму, тим більше, що компартія має програму, і їй аж віршів не треба: дотого Річицький дозволив собі покласти Шевченка поруч Леніна та Сталіна як дороговказ для людства!...

А щодо ідеологічного насвітлення Шевченка, то Айзеншток нічим не різниться від Хвилі, проводячи його лінію: Шевченко, мовляв, буржуазний демократ. Але без... „великий”. У всій статті так і чуєш та між рядками читаєш, що Шевченко поет собі та й годі. може, якийсь епігон московських та й ще другорядних, як для акад. А. Багрія. В полеміці з націоналістами він не менш нахабний, як Хвиля. На доказ абсурдності всієї большевицької полеміки досить подати один зразок: Ст. Смаль-Стоцький, мовляв, наніс Шевченкові образу, дошукуючись колядкового складу в його ритміці, адже коляди — церковщина!...

Кол. проф. історії української літератури в харківському Інституті Народної Освіти *М. Плевако*, редактор хрестоматії українського письменства і Шевченкових поезій та кількох збірників. —

⁶⁾ Праця над Пушкіном куди легча, а видання його творів коштувало 16 років, та Айзеншток, мабуть, про це забув. *Д. Л.*

єдиний із марксістських Шевченкознавців, що пише об'єктивно й не лаєт'ся. Цікаво, що він не лише поета, а і критика вважає за продукт доби. Критик, мовляв, тільки оформлює й обґрунтовує панівні погляди своєї суспільної групи на письменника. В студії „Шевченко і критика” („Червоний Шлях”, 1924, III—V) Плевако подає еволюцію поглядів на Шевченка від 1840. р. до 1923. р. Марксістську критику вважає за найкращий етап Шевченкознавства, бо вона, мовляв, признає і Шевченка народнього і національного поета, але добачує в цих стадіях тільки еволюцію його світогляду. Плевако не протриває, коли критики, згідно із структурою доби, зазначають ці чи ті риси поетової творчості, але він не допускає виключності в поглядах на поета, бо вона спричинює неправдиве наświetлення.

*

А. Войтоловський у своїх „Очерках истории литературы XIX и XX. веков” трактує Шевченка між російськими письменниками і це своє становище виявляє тим, що нашого поета звязали з московським народом „русская литература” і московська неволя⁷⁾. Це друге правдиве — поет карався десять років на засланні, ще й опаску з № носив на рукаві. А в 1933. р. його вдягли в советський мундир, і — ступай, классовый поэт передпролетариата! Його поезію Академія У. С. С. Р. видала без наукового тексту й після того всякі редактори користуються рецептою „класової значимості” текстів, тобто зпоміж варіантів добирають те, що, на їх думку, ближче т. зв. класовості...⁸⁾

Але свобода наукових дослідів, скасована в У. С. С. Р., залишилась у погорджуваній, зненавидженій більшовиками Галичині й на опльованій ними еміграції. Правда, у Празі з чотирьох університетських катедр тільки дві (Ст. Смаль-Стоцького та Л. Білецького), і тільки в рамках приписаних курсів, займалися Шевченком; в „Українському Історично-філологічному Товаристві” місяць березень присвячували Шевченкові; журнали (н. пр., „Нова Громада” під редакцією П. Богацького) друкували тільки принагідні статті про поета — тому там узагалі говорити про колегіяльну, організовану працю над Шевченком — годі. Зате пок. акад. Степан Смаль-Стоцький саме у Празі, на еміграції, дав найцінніші досі студії про Шевченка в своїх „Інтерпретаціях”. Український Науковий Інститут у Варшаві повів з організовану вже Шевченкознавчу працю, й її вислід — нерукотворний пам'ятник: „Повне видання

⁷⁾ виписано з Дорошкевича. — Д. Л.

⁸⁾ пор. статтю П. Богацького, Фальсифікатори Шевченка, ст. 52 й рецензії на видання Шевченкових творів в У. С. С. Р. у відділі „Рецензії”. Ред.

творів Т. Шевченка". Його редактор *П. Зайцев*, передовий знавець-текстолог, не тільки дбає про наукові тексти, але ж, крім цього, друкує, свої й чужі, „пояснювальні статті”, хоч і не всі рівної вартости; між ними є чимало таких, що висвітлюють Шевченкову ідеологію. І Львів має змогу збагачувати з'організоване Шевченкознавство в основаній *В. Шурагом* Шевченкознавчій Комісії при Філологічній Секції Н. Т. Ш. (її веде тепер — *П. Зайцев*), але придбані нею досі праці не входять у обсяг нашої статті.

З усіх нових праць про Шевченка на перше місце слід покласти збірку Степана Смалья-Стоцького: „Т. Шевченко, Інтерпретації”. Автор її інтерпретує тринацять Шевченкових творів, а в шістьох статтях розглядає загальні теми з Шевченка, так що охоплює ними всю Шевченкову творчість. Його книжка це — протиполог совоєтським студіям і з погляду методології і змістом. Беручи в основу дослідів філологічну методу, тобто виходячи від слів, їх звязку в тексті і від самого тексту, критик не маловажить ні доби поета, ні духових чинників не хештує. Із праці, виведеної відміченими засобами, виринає під пером Ст. Смалья-Стоцького Шевченко — національний поет і державник. Шевченкові національні та державницькі ідеали (впарі з правдою Божою, з рівністю небагатих і небідних) у всіх інтерпретаціях Ст. Смалья-Стоцького, Зайцева та інших несовєтських дослідників, не мають джерела ні в яких теоріях, а звязані з самим текстом поезій. У всіх інтерпретаціях той Шевченко, що бореться за визволення всієї України, не такий уже біденький, як здеклясований і клясовий поет, що бунтує кріпаків. Шевченко-державник у Ст. Смалья-Стоцького показав на „Івані Підкові”, що, нічого не лякаючись, треба добувати найвище добро — панувати в рідному краю; в „Тарасовій Ночі” вказує він на бій, як єдиний засіб, щоб поганці не панували на Україні. А Зайцев ядро поеми „Гамалія” бачить у молитві „О, милий Боже України” і виводить із неї провідну думку: перед судом історії рабство — для нації найбільша ганьба.

Для совоєтських Шевченкознавців невмирущі та вічно живі і творчі національні елементи й ідеали у світогляді й поезії Шевченка, це тільки — молодечий романтизм, посередня стадія, ніби-то закинута й залишена згодом, це наче ті пройдені стовпи на шляху до вищої — соціально-клясової ідеології. Таке клясово-пролетарське становище визначили вони Шевченкові як аксіому. Але час іде і змін на Україні приніс чимало. Ледви чи ті Шевченкознавці, що вірили колись у ніби-марксівські постанови, сказали б тепер, що Шевченко боровся за клясову Україну Сталіна-Постишева-Хрущова? Бо ті дослідники-українці, що національно думають, — вони

вірять і знають, що з Шевченкознавства впадуть такі кайдани, що воно знову стане до праці, вільне-свобідне у своїй хаті, і змиє з національного поета-державника верству класовости, яку йому хотів накинути чужий до Шевченка та його ідеології — московсько-большевицький уряд.

DENYS LUKIJANOVYČ (Lemberg)

IDEOLOGISCHE BELEUCHTUNG DER TÄTIGKEIT ŠEVČENKO'S BEI DEN NEUREN FORSCHERN.

(Zusammenfassung)

Um die Auffassung des literarischen Nachlasses des genialen Ševčenko (Schewtschenko) wird seit jeher — wie es sonst bei allen genialen Dichtern der Weltliteratur (vgl. Dante, Shakespeare, Goethe und and.) der Fall ist — heftig gestritten. Er, ein von großer Vaterlandsliebe entbrannter Lehrer seiner Nation, Märtyrer für seine Ideen — wurde bei seinem Volke zum Gegenstand eines, sonst bei keiner Nation zu findenden Kultes — und aus diesem Grunde ging man bei der Beleuchtung und Beurteilung seiner Tätigkeit nicht ausschließlich vom rein literarischen, akademischen Standpunkte aus; Ševčenko wurde immer als Dichter der freien, unabhängigen Ukraine aufgefaßt und anerkannt, was sich besonders in den jüngsten Befreiungskämpfen herausstellte.

Nach der Besetzung der Ukraine durch das kommunistische Rußland bemühte man sich, nicht nur den Ševčenkokult, sondern auch seine ganze Tätigkeit, wie auch alle Ševčenkoforschungen, in die Bahnen der kommunistischen Kultur und der kommunistisch-russischen Staatsidee in der Ukraine zu lenken. Es wurde eine Theorie aufgebaut — Ševčenko sei ein Klassendichter des Vorproletariats. Die ukrainischen Ševčenkoforscher außerhalb der Sowjet-Union ließen sich aber, die ganze literarische Tätigkeit des Dichters im Auge behaltend, diese Theorie nicht aufdrängen. Die Ševčenkointerpretationen von Stefan Smal'-Stočkyj (1934) und viele Aufsätze vom bekannten Ševčenkoforscher Pavlo Zajcev, die er in der von ihm redigierten Gesamtausgabe von Ševčenko's Werken (Verlag — Ukrainisches Wissenschaftliches Institut, Warschau) veröffentlichte, lassen Ševčenko als einen nationalen, von der ukrainischen Staatsidee durchdrungenen Dichter, Sänger der unabhängigen Ukraine erscheinen.

